

บทที่ ๒

วิจารณ์เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง อัตตา หรือ ตัวตน ของฝ่ายอัสติกะ
กับ ฝ่ายนาสติกะ

ความเหมือนกัน

ปรัชญาเซนเป็นปรัชญาฝ่ายนาสติกะระบบเดียวที่มีความคิดเรื่อง อัตตา หรือ ตัวตน ที่คล้ายคลึงกันกับปรัชญาฝ่ายอัสติกะใน ๒ ประเด็น ได้แก่ การยอมรับในความมีอยู่ของตัวตน และการอธิบายในเรื่องตัวตน

ประเด็นแรก การยอมรับในความมีอยู่ของตัวตน

ปรัชญาเซนยอมรับว่า ชีวะซึ่งเป็นสสาร (ทรพิยะ) ที่มีสัมปัญญาในแง่หนึ่ง เป็นสิ่งเที่ยงแท้ ไม่แตกดับ ไม่เปลี่ยนแปลง นั่นคือ ปรัชญาเซนยอมรับในความมีอยู่ของอัตตา หรือ ตัวตน ในแง่หนึ่ง

ประเด็นที่สอง การอธิบายในเรื่องตัวตน

ปรัชญาเซน อธิบายในเรื่องตัวตนในลักษณะที่มีส่วนคล้ายคลึงกับการอธิบายในเรื่องตัวตนของปรัชญานายะ ปรัชญาไวเศมิกะ ปรัชญาasanghaya ปรัชญาโยคะ และปรัชญามีมามสา

เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญานายะ และ ปรัชญาไวเศมิกะ ชีวะตามันตามความเชื่อของปรัชญาทั้งสองนี้ ชีวะในปรัชญาเซน ในลักษณะที่มีจำนวนหลาย-หลากและเป็นอาตมันที่ป็นผู้รู้ ผู้กระทำกรรม และผู้เสวยผลของกรรม ทั้งชีวะตามัน และชีวะ ต่างมีขนาดเล็ก แต่ก็สามารถแผ่ไปได้ทุกส่วนของร่างกายเช่นเดียวกัน อนึ่ง ปริมาณความเชื่อของปรัชญานายะและปรัชญาไวเศมิกะ ก็คล้ายคลึงกับอนุของ ปุทฺทละ (วัตถุ) ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของอชีวะในศาสนาเซน และทั้งปริมาณและอชีวะ คือ พื้นฐานของการมีอยู่ของโลกภายนอกเช่นเดียวกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญาสาขชยะ และปรัชญาโยคะ ปุรุષะตามความเชื่อของปรัชญาทั้งสอง ถือได้ว่า มีความหมายอย่างเดียวกับวีระในปรัชญาเซน ต่างก็เป็นวิญญาณบริสุทธิ์ที่มีสัมปชัญญะ และมีจำนวนนับไม่ถ้วน เช่นเดียวกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญามีมามสา ซึ่งว่าत्मันในปรัชญามีมามสาคล้ายคลึงกันมาก ต่างก็เป็นผู้รู้ ผู้แสวงหุคข์ และผู้กระทำกรรม และต่างก็เป็นอิตตาที่มีอยู่เป็นจำนวนนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกัน

อิตตา หรือ ตัวตน ตามความเห็นของปรัชญาเซนมีลักษณะคล้ายคลึงกับอิตตา หรือ ตัวตน ในบางระบบของปรัชญา ฝ่ายอัสติกะ คงได้กล่าวมาแล้วนี้ แต่ก็ไม่ใกล้เคียงกันโดยสิ้นเชิง แต่มีส่วนที่แตกต่างกันไปซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

ความแตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในความเห็นเรื่องอิตตา หรือ ตัวตน แตกต่างกันไปเป็น ๒ แบบ คือ การปฏิเสธอิตตา หรือ ตัวตน ตามนัยของวัตถุนิยมของปรัชญาจรวาก และการปฏิเสธอิตตา หรือ ตัวตน ตามนัยของจิตนิยมของพุทธปรัชญาแบบหนึ่ง และความแตกต่างในการยอมรับความมีอยู่ของตัวตนระหว่างปรัชญาฝ่ายอัสติกะ กับปรัชญาเซนอีกแบบหนึ่ง จึงขอวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของปรัชญา ๒ ฝ่ายดังกล่าว เป็น ๓ หัวข้อ ดังต่อไปนี้ คือ

ก. ความแตกต่างระหว่างปรัชญาฝ่ายอัสติกะกับปรัชญาจรวาก

ปรัชญาจรวากปฏิเสธความมีอยู่ของอิตตา หรือ ตัวตนในฐานะที่เป็นปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยม กล่าวคือ ปฏิเสธว่าไม่มีสิ่งแท้จริงนอกเหนือจากวัตถุ วัตถุเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ที่มีอยู่อย่างแท้จริง ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นวัตถุอันใดแก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เท่านั้น ที่มีอยู่ และเมื่อส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มารวมกันเข้า สิ่งที่เราเรียกว่า จิต วิญญาณ หรืออาत्मัน จึงมีสัมปชัญญะและรับรู้

สิ่งต่าง ๆ ใด ก็เกิดขึ้น อัตตา หรือ ตัวตน (ถ้าจะมีอยู่) ก็เสมือนคุณสมบัติอัน—
เป็นผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นจากส่วนประกอบของวัตถุเท่านั้น และคุณสมบัตินี้เสื่อมสลาย
หรือแตกดับไปเมื่อส่วนประกอบของวัตถุอันใดแก่ ชาติ ๔ เหล่านั้น แยกตัวออกจากกัน
กล่าวอีกนัยหนึ่ง อัตตาอันเป็นสิ่งเที่ยงแท้ในฐานะผู้รู้ และมูลภาวะแห่งสรรพสิ่งไม่มี
อยู่เลย สิ่งที่เราเรียกว่า ตัวตน คือ คุณสมบัติอย่างหนึ่งซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการรวม
ตัวของชาติ ๔ อันเป็นส่วนประกอบของวัตถุ สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของชาติ ๔
นั้น เท่านั้นเอง อย่างไรก็ตามสิ่งแท้จริงของปรัชญาจารย์วากนั้น มีอยู่ในลักษณะของ
วัตถุ ซึ่งอาจรู้ได้โดยการประจักษ์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งนั้น คือ ชาติ ๔
อันเป็นส่วนประกอบของวัตถุ นอกจากนั้น ไม่มีอะไรที่เที่ยงแท้แล้วและดำรงอยู่ชั่ว—
นิรันดร์ แม้แต่วัตถุซึ่งประกอบจากชาติ ๔ ก็ตาม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรัชญาจารย์วาก
ปฏิเสธความมีอยู่ของสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุทั้งปวง อัตตาหรือตัวตน ตามความเห็นของฝ่าย
อัสติกะ มีลักษณะเป็นนามธรรม หรือ จิตสสารจึงไม่มีอยู่จริง อัตตา หรือ ตัวตน
ตามความเห็นของฝ่ายอัสติกะนั้นแท้จริง คือ คุณสมบัติของวัตถุอันเกิดขึ้นจากการ
รวมตัวของชาติ ๔ เท่านั้น

ข. ความแตกต่างระหว่างปรัชญาฝ่ายอัสติกะกับพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่ของอัตตา หรือ ตัวตน ในฐานะที่เป็น
ปรัชญาฝ่ายจิตนิยม กล่าวคือ สิ่งต่าง ๆ ในโลกทั้งที่เป็นวัตถุ หรือ เป็นจิตไม่มี
"อะไรบางอย่าง" ที่เป็นแก่นแท้ ปราศจากการแปรสภาพแต่เป็นศูนย์กลางของการ
แปรสภาพที่เรียกว่า อัตตา หรือ ตัวตน พุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง มีการเกิด
ขึ้น การดำรงอยู่ และมีการดับหรือเสื่อมสลายไปในที่สุด ทุกสิ่งเกิดขึ้นเพราะมี
เหตุปัจจัย เปลี่ยนแปลงไปแล้วเสื่อมสลายก็เพราะเหตุปัจจัยได้แปรไปหรือสิ้นสุดลง
พุทธปรัชญาที่มีความเห็นตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงกับปรัชญาฝ่ายอัสติกะ กล่าวคือ พุทธ
ปรัชญาที่มีความเห็นว่า ถ้าหลงผิดไปยึดมั่นว่า ตัวตนมีอยู่ ความเที่ยงแท้มีอยู่ ย่อม
ทำให้เป็นทุกข์ ไม่มีทางจะหลุดพ้นได้ การที่จะหลุดพ้น บรรลุโมกษะถึงสภาวะแห่ง

นิพพานได้ ต้องมองให้เห็นสภาพของความเป็นจริงว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีสิ่งใดหรือ
อะไรที่เที่ยงแท้

พุทธปรัชญา เน้นปฏิเสธในความมีอยู่ของ "ตัวตน" มนุษย์ หรือ อาตมัน
หรือ จีวาตมัน ตามความเชื่อของปรัชญาฝ่ายอัสติกะ พุทธปรัชญาอธิบายว่า มนุษย์
ประกอบด้วยชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มนุษย์เป็น
องค์ประชุมของชั้น ๕ นี้ เท่านั้น นอกจากองค์ประชุมนี้ก็ไม่มีอะไรอื่นอีกและชั้น ๕
แต่ละอย่างจึงเป็นส่วนประกอบที่มีอยู่เพียงในรูปสัมพันธ์ เนื่องจากยึดกันไม่เป็นอิสระ
ไม่มีโดยตัวของมันเอง และไม่เที่ยงเช่นเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธปรัชญาถือ
ว่า ชั้น ๕ แต่ละอย่างก็ไม่ใช่ตัวตน องค์ประชุมของชั้น ๕ ก็ไม่ใช่ตัวตน และ
ตัวตนต่างหากจากองค์ประชุมเหล่านี้ก็ไม่มี

รูป ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย หรือ สสาร
รวมตลอดทั้งพฤติกรรมของร่างกายทั้งหมด ผลงานของฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ
และพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสาร ผลงานเหล่านั้น รูป เกิดขึ้นจากการรวมตัวของ
มหาภูตรูป ๔ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) และเสื่อมสลายไปได้ เมื่อการรวมตัวมหาภูต-
รูป ๔ เสื่อมสลายไป ทั้งมหาภูตรูป ๔ แต่ละอย่างก็ไม่มีสิ่งใดเที่ยง มีการเสื่อม
สลายไปได้ควยเช่นเดียวกัน

เวทนา ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือ เฉย ๆ
ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ เวทนา ก็เป็นสิ่งไม่เที่ยง มีการ
เกิดขึ้นได้ ตั้งอยู่ได้ และดับไปได้

สัญญา ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นความกำหนดได้หมายรู้ คือ กำหนด
รู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ จำารณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ สัญญาก็เป็นสิ่ง
ไม่เที่ยง แปรเปลี่ยนเสื่อมสลายได้

สังขาร ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นองค์ประกอบ หรือคุณสมบัติต่าง ๆ
ที่ปรุงแต่งจิตให้ดี หรือ ชั่ว หรือ เป็นกลาง ๆ สังขาร ก็เป็นสิ่งไม่เที่ยงเกิดขึ้นได้
เสื่อมสลายไปได้ เช่นนั้น

วิญญาณ ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ทางผัสสะ ทั้ง ๕ และทางใจ เรียกก็อย่างหนึ่งว่า จิต วิญญาณหรือจิตมีใช้ตัวคน แต่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของขันธ ๕ ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย เช่นเดียวกับส่วนประกอบอื่น ๆ ของขันธ ๕ วิญญาณหรือจิต เป็นสิ่งไม่เที่ยงเช่นเดียวกัน เกิดขึ้น รู้แจ้งอารมณ์ ตั้งอยู่และดับไป ติดต่อเนื่องกัน

ขันธ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่อย่างสัมพันธ์และอาศัยซึ่งกันและกัน ทำงานผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความไม่เที่ยง คือ การเกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไปของขันธแต่ละอย่างสืบเนื่องกันเป็นสันตติ ความถี่เร็วของการเกิด ดับ เกิด ดับ นี้เป็นเหตุให้เกิดความหลงผิด คิดว่าเที่ยง คิดว่ามีตัวตน

อนึ่ง ถ้าขันธ ๕ แต่ละอย่างเป็นตัวตน ก็ย่อมจะบังการให้เป็นไปไม่ได้ ความปรารถนา โดยซัดกับเงื่อนไขภายนอกได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ เป็นข้อความตอนหนึ่งว่า

" ภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา หากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักเป็นอนัตตาแล้วไซ้ มันก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะไต่ตามปรารถนาใน รูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณว่า ขอรูป ขอเวทนา ขอสัญญา ขอสังขาร ขอวิญญาณ เราจะเป็นอย่างนี้เกิด อย่างใดเป็น—อย่างนั้นเกิด แต่เพราะเหตุที่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และใคร ๆ ไม่อาจไต่ตามความปรารถนาในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ว่า ขอรูป ขอเวทนา ขอสัญญา ขอสังขาร ขอวิญญาณ ของเราจงเป็นอย่างนี้เกิด อย่างใดเป็นอย่างนั้นเลย

ภิกษุทั้งหลาย เขมมีความเห็นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะเฝ้าเห็น
สิ่งนั้นว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา

ไม่ควรเห็นอย่างนั้นพระเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก
หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งหมดนี้ เธอทั้งหลาย
พึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้อง ตามที่มันเป็น "นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่น
ไม่ใช่ตัวตนของเรา "°

กล่าวโดยสรุป พุทธปรัชญา คัดค้าน หรือ ปฏิเสธความมีอยู่ของอัตตา
หรือตัวตน ตามความเชื่อของฝ่ายอัสติกะ (รวมทั้งปรัชญาเซน) ว่า ไม่มีสิ่งใดที่
เที่ยงแท้ ไม่มีสิ่งใดเป็นตัวตน เพราะสิ่งที่ไม่เที่ยงจึงเป็นทุกข์ เพราะยึดมั่นสิ่งที่
ไม่เที่ยง ไม่มีตัวตนว่าเที่ยง ว่ามีตัวตนจึงเป็นทุกข์ ซึ่งเป็นทรรสนะตรงกันข้ามกับ
ปรัชญาฝ่ายอัสติกะโดยสิ้นเชิง ปรัชญาฝ่ายอัสติกะถือว่าตัวตนมีอยู่ ตัวตนเป็นสิ่ง
เที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง ต้องเข้าใจในความมีอยู่ของตัวตน ในความเที่ยงแท้ของ
ตัวตน. จึงจะหลุดพ้นบรรลุมุขะได้

ค. ความแตกต่างระหว่างปรัชญาฝ่ายอัสติกะกับปรัชญาเซน

ทรรสนะของปรัชญาฝ่ายอัสติกะแตกต่างจากปรัชญาเซนในประเด็น
สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ความแตกต่างระหว่างเอกภาพของปรัชญาฝ่ายอัสติกะกับทฤษฎี

อเนกนัยภาพของปรัชญาเซน

ปรัชญาฝ่ายอัสติกะยืนยันว่า อัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งจริงแท้ มีความ

° ปัญจวคคิยสูตร คัมภีร์สังยุตตนิกาย เล่ม ๑๓ ข้อ ๑๒๘ หน้า ๘๖ - ๘๘

เที่ยงแท้และเป็นเอก ความหลายหลากของปรัชญาฝ่ายอัสติกะบางระบบ ก็เป็น ความหลายหลากของสิ่งจริงแท้ สิ่งเที่ยงแท้และเป็นเอก ส่วนพุทธปรัชญา ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่จริงแท้ ไม่เที่ยง และมีอยู่มากหลาย แต่ปรัชญาเซนถือว่า ทั้ง ๒ ทรรศนะถูกในคนละแง่ ปรัชญาเซนไม่ยึดในแง่หนึ่งแง่ใดโดยเฉพาะปรัชญาเซน ถือว่าสิ่งจริงแท้มีแง่ต่าง ๆ นับไม่ถ้วน สสาร (ทรพียะ) ว่างเป็นสิ่งจริงแท้ทั้งความ เที่ยงและไม่เที่ยง ถ้ามองในแง่ของเนื้อหาหรือในแง่ของสสาร มันก็เป็นสิ่งที่เที่ยง จริงแท้ และเป็นหนึ่ง แต่ถ้ามองในแง่คุณสมบัติว่างเป็นสิ่งคิดค้น สสาร ไม่อาจแยก ออกจากกันได้ มันก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่จริงแท้ และมีมากหลาย เพราะคุณสมบัติ เป็นสิ่งไม่เที่ยง เปลี่ยนแปรได้

ความแตกต่างระหว่างการอธิบายเรื่องตัวตน

แม้ว่าการอธิบายเรื่องอัตตาหรือตัวตนของปรัชญาเซนจะคล้ายคลึงกับ การอธิบายของปรัชญาฝ่ายอัสติกะบางระบบ แต่ก็มีความแตกต่างกันในการอธิบาย นั้น ดังต่อไปนี้

ปรัชญาเซนถือว่า สัมปัญญะเป็นคุณสมบัติสำคัญเรียกว่า คุณสมบัติปฐม- ภูมิของชีวะ แต่ปรัชญานยาเยและปรัชญาไวเศสิกกะถือว่า สัมปัญญะไม่ใช่สารัตถะ ของชีวะคัมมัน สัมปัญญะเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในภายหลังหรือเป็นผลของคุณสมบัติโดย บังเอิญของชีวะคัมมันเท่านั้น นอกจากนั้น "อณู" ของปรัชญาเซน ยังมีความหมาย กว้างขวางกว่า "ปรมาณู" ของปรัชญานยาเยและปรัชญาไวเศสิกกะ "อณู" ของ ปรัชญาเซนมีความหมายรวมถึงประสาทรับสัมผัส จิต (มนัส) และลมหายใจด้วย

ปรัชญาฝ่ายอัสติกะโดยทั่วไปเชื่อว่ามีปรมาณู แต่ปรัชญาเซน ไม่ เชื่อถือในเรื่องปรมาณู

ปรัชญาฝ่ายอัสติกะโดยทั่วไปเชื่อว่ามี การสร้างสรรพสิ่งโดยพระผู้เป็น เจ้า ที่ทรงสรรพเดชะ แม้พระผู้เป็นเจ้าในบางระบบ (ปรัชญานยาเยและปรัชญา ไวเศสิกกะ) จะทรงไม่มีอำนาจเต็มที่ในการสร้าง หรือแม้ในปรัชญาบางระบบ (ปรัชญาasanghye ปรัชญาโยคะ) จะไม่มีพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้าง แต่สรรพสิ่ง

ก็เกิดขึ้นเพราะปุระโถ้เข้าไปใกล้กับประภคิตี ทำให้เกิดวิวัฒนาการจากประภคิตี แต่
ปรัชญาเซนถือว่า สสารอันใดแท้ ชีวะและอชีวะ ไม่มีผู้ใดสร้างขึ้น อนึ่ง แม้ว่า
ปรัชญาอโหวตะเวทาคะ ของ ท่านสังกราคารยจะถือว่า แท้จริงไปมีการสร้างก็สาม
แต่พรหมันตามความหมายของ ท่านสังกราคารยก็แตกต่างจากชีวะและหรืออชีวะของ
ปรัชญาเซนโดยสิ้นเชิง ความแตกต่างที่สำคัญไค้แก่

พรหมันเป็นสิ่งแท้จริงเพียงสิ่งเดียว แต่สสาร (ทรัพย์สิน) คือสิ่งจริงแท้
๒ อย่าง ไค้แก่ ชีวะ (วิญญาณอันมีสัมปรัญญะ) กับอชีวะ (สิ่งที่ไม่ใช่วิญญาณ และ
ไม่มีสัมปรัญญะ)

พรหมันเป็นสิ่งสมบูรณ์ที่ปราศจากคุณสมบัติทุกอย่าง แต่ทั้งชีวะและอชีวะ
เป็นสิ่งที่มิสมบูรณ์

พรหมันดำรงอยู่นอกกาลเวลาและอวกาศ แต่กาลเวลาและอวกาศ
ต่างก็เป็นประเภทหนึ่งของอชีวะ

พรหมันเป็นทุกสิ่งทุกอย่างโดยที่ตัวมันเอง ไม่ได้เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ
แต่ชีวะและหรืออชีวะไม่ได้มีลักษณะดังกล่าว

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าปรัชญาเซนจะถือว่า "ชีวะ" เป็น อชิตา หรือ
ตัวตน แต่ก็แตกต่างจากอชิตาหรือตัวตนในปรัชญาฝ่ายอัสติกะ ในประเด็นสำคัญ
ที่ปรัชญาเซนไม่ถือว่าชีวะเป็นสิ่งเที่ยง จริงแท้ และเป็นหนึ่ง เพียงหนึ่งเดียวอย่าง
หนึ่ง กับความแตกต่างในการอธิบายเรื่องตัวตนอีกอย่างหนึ่ง ดังไค้กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย